

3. fejezet

Berényi György

Posztszekuláris kor – Az evangéliumi kereszténység kilátásai a jövőre

Bevezetés

A 2000-es évektől a nemzetközi kapcsolatokban a vallás viszonyában jelentős változás állt be. Új nexus kezdődött, amely alól az amerikai evangéliumi kereszténység sem kivétel. Sőt a kereszténységen belül zajló globális folyamatok szoros összefüggést mutatnak az elmúlt száz év amerikai történéseivel. Egyrészt, mivel ez az időszak az amerikai viláგuralom idősza, másrészt, mert a kereszténység szempontjából rendszerszintű változások zajlottak le benne (pünkösdi ébredés). Globálisan a demográfiai, világréndbeli, civilizációs és társadalmi folyamatok alakulásával, a vallás és biztonság kérdése megkerülhetetlen lesz az elkövetkező években és évtizedekben, és soha nem látott kihívás elé állítja a nemzetközi közösséget és államokat.

Az amerikai evangéliumi kereszténységet azonban nemcsak a globális trendek, hanem a kereszténységen belül az elmúlt száz évben elkezdődött, soha korábban nem látott és nagy méreteket öltő változások ugyanúgy meghatározzák, mint az új információs társadalmi rend. A közösségek és törzsek¹ a poszt-truth korszak miatt identitásbeli, szervezeti, strukturális, missziós és érték-értvényesítő szinten eddig nem látott legitimációs, kooperációs és biztonsági kihívással néznek szembe. Az ipari forradalom negyedik hulláma, a dolgok internete (IoT), a mesterséges intelligenciák (MI/AI) stb. fejlődése a mélyen gyökerező protestáns ébredési lelkület alkalmazásának új korszakát hozhatják el. Mindez a posztszekuláris világrénd és szemlélet találkozik a szeptember

¹ Michel Maffesoli: *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London, SAGE, 1995.

11-ét követően egyre erősödő vallási fundamentalizmussal és (neo-) törzsi mentalitással.²

Posztszekuláris kor

A kétpólusú világrend felbomlása után egy új, napjainkban is formálódó globális világrend van kialakulóban, amely már se nem szekuláris, se nem vesztfáliai, hanem egyszerre nacionalista, globalista, technokrata és vallásos. Az amerikai evangéliumi mozgalom jövőjével kapcsolatos – kiemelt fontosságú és megválaszolandó – kérdés, hogy a republikánusok vereségével zárult sorsdöntő 2020-as elnökválasztás után a mérsékelt baloldali liberális Demokrata Párt képes-e kielégítő módon megoldani a bonyolult világrendi és társadalmi átalakulásból származó, posztszekuláris vallásos jellegtől áthatott problémahalmazt. Ebben az evangéliumi identitás – amennyiben a címkét meg is őrzi³ – képes lesz-e az örökségét nem feladva alkalmazkodni az egyszerre hálózatos (posztmodern), osztály- és pártpreferenciális (modern) és (neo-) törzsi (premodern) világhoz.⁴ Ugyanis ez a világ határozza meg a hanyatló szuperhatalmi ágban⁵ lévő Egyesült Államok önazonosságát, létét és jövőjét a 21. században, amelyben a Waldorf-saláta mikrotársadalmainak, szubkultúráinak és törzseinek együttélése jelenti a választ arra a kulcskérdésre, hogy *kik is ők* valójában.⁶

² Michel Maffesoli: From Society to Tribal Communities. *The Sociological Review*, 64. (2016), 4. 739–747.

³ Mark Labberton (szerk.): *Still Evangelical? Ten Insiders Reconsider Political, Social, and Theological Meaning*. Downers Grove, IVP Books, 2018.

⁴ Timothy Phillips: Modernity, Postmodernity, and an Evolving Spirituality. *Review & Expositor*, 115. (2018), 3. 329–350.

⁵ Giorgio Romano Schutte: The Challenge to US Hegemony and the “Gilpin Dilemma”. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 64. (2021), 1.

⁶ Samuel P. Huntington – Steve Dunn: *Who Are We?: The Challenges to America’s National Identity*. New York, Simon & Schuster, 2004.

Milyen is az új világrend?⁷ (Geopolitika és geovallás)

A geopolitika múlt századi centrikus megközelítésétől az új évezredre a nemzetközi közösség – élén az Egyesült Államokkal – fokozatosan egy új háromszóttatú modell irányába kezdett elmozdulni. Ebben az új szisztémában a geopolitika mellett a geoközgazdaság (*geo-economics*) és a geovallások (*geo-religions*) hármasságának egymásra gyakorolt hatásáé és egymástól való függőségéé a főszerep. Ha a geopolitika legfőbb célkitűzése a hatalmi és stratégiai előny megszerzése, ha a geo(köz)gazdaság lényege a gazdasági források, javak, eszközök és piacok maximalizálása, akkor a geovallásnak a fókuszában – élve a morális felsőbbrendűségéből fakadó hatalmával – a tömegek támogatásának megnyerése, befolyásolása és meggyőzése áll legitimáció, identitás és motiváció tekintetében.⁸ Mivel minden vallás szorosan kötődik az emberek és az államok túlélését biztosító környezethez, annak földrajzi kereteihez, gazdaságához és politikájához, az evangéliumi keresztények az 1960-as évektől tudatosan igyekeztek transzcendens küldetésüket ezen a geovallásos síkon is megvalósítani lokális és globális léptékben egyaránt. Az amerikai kultúrában az új világrend hajnalára az evangéliumi identitás lett a közösség térbeli vallásos kivételése, és annak politikájával és gazdaságával függőségi viszonyban levő megtartó ereje.

A geovallásos gondolkodás azonban nem elszigetelt jelenséggként hatott az Egyesült Államok stratégiai gondolkodására, hanem a 21. századra ugyanúgy része az orosz (ortodox), a közel-keleti (judaista és iszlám), de még a kínai gondolkodásnak is.⁹ A hidegháború végétől az új, formálódó világrend kibontakozásában a vallás egyre nagyobb figyelmet kap mind az elméleti gondolkodás, mind a politikai cselekvés terén.¹⁰ A kétezres évek elejétől a vallás egy régi-új nexusba került.¹¹ Olyannyira, hogy egyes szakemberek egyenesen Isten

⁷ Pat Robertson: *The New World Order*. Dallas, Word Pub., 1991.

⁸ Berényi György: A vallási és biztonsági trendek vitás geopolitikai kérdései. In Baráth Noémi Emőke et al. (szerk.): *A haza szolgálatában. Konferenciakötet 2020*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2021. 88–89.

⁹ Shao Binhong (szerk.): *China under Xi Jinping. Its Economic Challenges and Foreign Policy Initiatives*. Leiden, Brill, 2015. 167–185.

¹⁰ Jeffrey Haynes: *An Introduction to International Relations and Religion*. London, Routledge, 2013.

¹¹ Robert A. Seiple – Dennis R. Hoover (szerk.): *Religion and Security: The New Nexus in International Relations*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2004.

századának nevezik a 21. századot.¹² A teljes képhez azért az is hozzátartozik, hogy a szekularizált világképet és intézményi struktúrát leszámítva az emberiség túlnyomó többségének meghatározó realitása a vallásos világkép (volt és maradt). Jelenleg a Föld lakosságának 88,2 százaléka vallásos és 11,8 százaléka ateista vagy agnosztikus. Ez utóbbi csoport ráadásul csökkenő tendenciát mutat. 2050-re különféle mérési adatok alapján közel 8,1–8,5 milliárd fő lesz vallásos. Mindez azonban még mindig csak a jéghegy csúcsa, ugyanis a demográfiai robbanást megélő országok, régiók és kontinensek a Pew Research Center¹³ alapján globálisan fogják átírni a vallás helyét és jelentőségét. Ebben a folyamatban pedig az amerikai evangéliumi kereszténységnek elvitathatatlan hatása van a politikai tevékenységtől a missziós küldetésig, de ugyanúgy a kulturális dominanciáig, valamint a gazdasági és hatalmi hegemoniájáig (például öbölháború 1990–1991, délszláv háború 1990–2001, afganisztáni háború 2001–2021). A vallás és a (geo) politika szempontjából gazdag történelmi múltat lezáró vesztfáliai béke után (1648) ma (~2021) újra reneszánszát éli a prevesztfáliai, de már posztsekkularis fúzió.¹⁴

9/11 után

Habár számos folyamat már 2001. szeptember 11. előtt elkezdődött, mégis a két-pólusú világrend felbomlása után ez tekinthető a posztsekkularis világ cezúrájának. Ez volt az a történelmi pillanat és csomópont, amelyben összefutottak úgy az iszlám és az evangéliumi vallásos szálak, mint az unipoláris hatalmi hegemonia lehetőségei és korlátai. Ebben kulcsszereplő volt az a 2000-ben megválasztott George W. Bush, aki egyebek mellett visszahozta az evangéliumi apokaliptikus, kereszties hadjáratos, konfrontatív retorikát az amerikai bel- és külpolitikába. Bush személyében egyesült a cowboy-kapitalizmus és az evangéliumi kereszténység. A Lari Nyroos által a vallást és geopolitikát egyesítő *religeopolitics*

¹² Monica Toft – Daniel Philpott – Timothy S. Shah: *God's Century: Resurgent Religion*. New York, W. W. Norton & Co. 2011.

¹³ Pew Research Center: *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050*. 2015. április 2.

¹⁴ Gertjan Dijkink: When Geopolitics and Religion Fuse: A Historical Perspective. *Geopolitics*, 11. (2006), 2. 192–208.

kifejezés megszületése sem a véletlen műve.¹⁵ Az amerikai keresztények eszkatologikus, premillennialista teológiája¹⁶ Karl Rove szerint a Bush-éra idején a Republikánus Párt kiindulási alapja volt.¹⁷ Az elnök személyében – az erőteljes multikulturalizmusnak, világrendi átrendeződésnek és az ezzel kapcsolatos félelmeknek a kezelésére – egy olyan korszak előfutárát láthatjuk, amit a megérzéseken, hiten¹⁸ alapuló, úgynevezett profetikus politika jellemez. Igaz ugyanakkor, hogy mindezen jelenségeknek az evangéliumi mozgalmon belüli kibontakozása 2016-ig váratott magára.¹⁹

Szeptember 11-e után, valamint az iraki háború utóhatásaként sokan a fiatalabb evangéliumi keresztények közül elkezdték megelégedni a pártpolitikát, amely azon túl, hogy az elnök közülük való, a gyakorlatban kevés kézzelfogható eredményt hozott számukra. Ennek kapcsán nem is csoda, hogy Bush elnök támogatottsága jelentősen csökkent ebben a társadalmi csoportban. Az idősebb generációnak imponáló harcias politikai teológia helyett sokan vágytak a megbékélés és remény üzenetére. Számokban ez úgy nézett ki, hogy míg 2001-ben a fiatal evangéliumiak 55 százaléka vallotta magát republikánusnak, addig 2008-ra ez a szám 40 százalékra csökkent. Az elnök személyével kapcsolatban ez a kiábrándultság még látványosabb volt tekintettel arra, hogy míg ugyanennek a fiatal korcsoportnak a körében 2003-ban az elnök elfogadottsága 87 százalékon állt, addig 2008-ra ez 45 százalékra zuhant.²⁰ Ezek a számok sokféleképpen magyarázhatók, de egy rendkívül fontos jelenséget nem szabad eközben szem elől téveszteni, éspedig hogy mindez egy olyan társadalmi átrendeződés időszakában zajlott, amikor az emberek az előző század osztály-, párt- és felekezeti, társadalmi struktúrái helyett olyan új komplex keretek között kezdték keresni az identitásukat és helyüket, mint a globalizáció, a digitalizáció és az információs társadalom. Ezek között a keretek között a *Christian Coalition*höz hasonló kezdeményezéseknek a Facebook-humanitarianizmussal, zöldkereszténységgel vagy

¹⁵ Lari Nyroos: Religeopolitics: Dissident Geopolitics and the 'Fundamentalism' of Hamas and Kach. *Geopolitics*, 6. (2001), 3. 135–157.

¹⁶ E teológiai nézet szerint Jézus második visszajövetele megelőzi az ezer évig tartó aranykort a Földön. Ehhez a nézethez kapcsolódik a Jelenések könyvéből nagy nyomorúságként ismert apokaliptikus eseménysor.

¹⁷ John Agnew: Religion and Geopolitics. *Geopolitics*, 11. (2006), 2. 183–191.

¹⁸ Ron Suskind: Faith, Certainty and the Presidency of George W. Bush. *The New York Times*, 2004. október 17.

¹⁹ Robin Rogers – Peter G. Heltzel: The New Evangelical Politics. *Society*, 45. (2008), 5. 412–414.

²⁰ Rogers–Heltzel (2008): i. m. 413.

az individualista Jézus-képpel kellett felvenniük a versenyt. Ebből a szempontól egészen más színezetet kap a fiatal evangéliumiak elmozdulása az új generáció elnökjelöltje (Barack Obama) irányába. Egyesek ezt az evangéliumi mozgalom progresszív irányba történő elmozdulásaként értelmezték,²¹ de valójában 2021-ből visszatekintve a poszt szekuláris (neo-) törzsi spirituális, érzelemvezérelt profetikus politikai teológia irányába való elmozdulás korai szakasza volt ez. Míg ebben az időszakban a hagyományos evangéliumiságtól való eltérés még csak a fiatal generációt érintette, addig a kapitalista gazdasági világválság és recesszió (2008–), az afganisztáni fiasco, az amerikai örökség elvesztése, a geopolitikai visszaszorulás után a 2010-es évek közepére már az evangéliumi mozgalom java részét mozgósítani tudta az a klasszikus evangéliumi konzervativizmustól eltérő irányzat, amelyet Donald Trump testesített meg.

Barack Hussein Obama és az evangéliumiak

A Bush-adminisztrációt váltó, Obama elnök vezette remény²² (*hope*) Amerikája – amellelt, hogy vonzotta a fiatal evangéliumiakat – ideális táptalajt teremtett az evangéliumi identitást veszélyeztető félelmek szárba szökkenésének. Obama a legtöbb fehér konzervatív keresztény számára egzotikus karakternek tűnt. Hawaiki gyerekkorával, muszlim országban eltöltött éveivel, fehér-fekete felmenőivel, idegenül csengő nevével (amely ráadásul a középső Husseinnel még ellenségesebben hangzott az amerikai fül számára²³), liberális keresztény kötődésével lényegileg antitézise volt az evangéliumi ideálnak. Mindezek tetejébe politikája olyan szociális kérdésekben csúcsosodott ki, amit az evangéliumiak java részének gymra képtelen volt befogadni. Már a kezdetektől Obama születési adataira való hivatkozással el akarták vitatni az elnökség betöltéséhez való jogát,²⁴ ebben a majdani elnök Trump a 2012-es választásokon való indulását fontolgatva – állítása szerint – tevőlegesen is részt vett magánnyomozások megrendelésével. A Republikánus Pártnak – amelyen belül 45 százalék körüli

²¹ David P. Gushee: *The Future of Faith in American Politics: The Public Witness of the Evangelical Center*. Waco, Texas, Baylor University Press, 2007.

²² Deborah F. Atwater: Senator Barack Obama: The Rhetoric of Hope and the American Dream. *Journal of Black Studies*, 38. (2007), 2. 121–129.

²³ Martin A. Parlett: *Demonizing a President: The "Foreignization" of Barack Obama*. Santa Barbara, ABC-CLIO, 2014. 123–162.

²⁴ Parlett (2014): i. m. 37–74.

az *újjaszületett, evangéliumi* regisztrált szavazók aránya – egyik fő politikai beszédtemájaként 2017-re sikerült elérnie azt, hogy a regisztrált republikánus szavazók 72 százaléka továbbra is kételkedett Obama állampolgárságában.²⁵ Obama kritikájának egy másik fő csapásiránya szerint az elnök apjának vörös örökségét kibontva akarta az *amerikai életet* aláásni.²⁶ Mindezeket az evangéliumi identitás szempontjából hűsbavágó dolgokat tovább mélyítette, hogy az evangéliumiak egy szélsőségesebb része Obamát – saját keresztény hitvallása ellenére²⁷ – muszlimnak tartotta, amivel az egész Obama-jelenségnek antikrisztusi, apokaliptikus színezetet és értelmezést adtak. Az evangéliumi eszkatológia szerint ugyanis a végidők egyik fő ellensége az iszlám, ez pedig csupán pár évvel a 9/11-es iszlám terrortámadás után tolerálhatatlan vészjelzésnek bizonyult, ami utat készített a már-már messianisztikus attribútumokkal felruházott Trump majdani támogatásának. Obama ezt az *antikrisztusi* imázst a szociális evangélium és liberalizmus jegyében további olyan jelenségekkel is erősítette, mint az abortusz legalizálásának támogatása (*pro-choice*), ami szemben áll(t) az evangéliumi *pro-life* állásponttal, amely szerint az élet a fogantatással kezdődik.

Az azonos neműek házasságának kérdésében Obama 2008 és 2012 között megélt evolúciója – amelynek eredményeképpen 2015-re ez a gyakorlat már 36 államban legálissá vált – egy újabb feloldhatatlan szembenállást és frontot nyitott a liberális demokráciák világa (Obergefell v. Hodges)²⁸ és a keresztény gyökereikért és családmmodellért küzdő evangéliumi mozgalom között. Utóbbiaknak ehhez a küzdelemhez új taktikai lépésre is szükségük volt, amely abban állt, hogy ahelyett, hogy a Legfelsőbb Bíróság döntését igyekeztek volna megváltoztatni, a hangsúlyt a vallásszabadság megőrzésére helyezték. Vagyis minden olyan esetben, amikor a meglegházasság kérdésében a hatályos törvények ellenében cselekszik valaki, rendre a személyes lelkiismereti és vallásszabadságára való hivatkozással teszi ezt. Ez a jogi helyzet vezetett az olyan országosan/nemzetközileg ismertté vált esetekhez, amikor adott esetben keresztény cukrászok a véleménynyilvánítás és a vallásszabadság jogán tagadták meg azonos nemű párok esküvői tortájának az elkészítését. Ezt az LMBTQ-közösség tagjai

²⁵ John Fea: *Believe Me: The Evangelical Road to Donald Trump*. Grand Rapids, Eerdmans, 2018.

²⁶ Parlett (2014): i. m. 163–192.

²⁷ Robert P. Jones – Daniel Cox: President Barack Obama and His Faith. In Mark J. Rozell – Gleaves Whitney (szerk.): *Religion and the American Presidency. The Evolving American Presidency*. Cham, Palgrave Macmillan, 2018. 261–284.

²⁸ Adria Neal: *Obergefell v. Hodges and Support for Same-sex Marriage: Changes in National and State Public Opinion*. College of Arts & Sciences Senior Honors Theses. Paper 101. 2016.

diszkriminációra hivatkozva vitatták, ami a Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission jogeset kapcsán is megjelenik.²⁹ Míg a zsidó-keresztény kultúrkör és a nyugati civilizáció több évezredes házasságértelmezését – egy férfi és egy nő egysége –, az 1996-os *Defense of Marriage Act*et (a házasság védelméről szóló törvény) a demokrata Clinton-adminisztráció is támogatta, Obama elnökségének második ciklusában ebben földcsuszamlásszerű változás következett be.

Donald Trump círusi felemelkedése³⁰

Ahogy a 2016-os elnökválasztás kampánygépezete előre haladt, egyre világosabbá vált, hogy az evangéliumiak – talán a politikai hatalom újbóli megszerzésének lehetőségét mérlegelve, a többi jelölt (Cruz, Rubio, Carson) ellenében, egyre nagyobb arányban fel fognak sorakozni Trump mögé. November 8-án a magukat fehér evangéliumiaknak tekintő szavazók 81 százaléka a Fehér Háza juttatta Donald J. Trumpot és vele együtt saját világnézetük küldötteit/ügynökeit. A kapott számadatok alapján az evangéliumiak nagyobb százalékban – 10-ből 8-an – és többen szavaztak Trumpra, mint George W. Bushra 2000-ben és 2004-ben, mint John McCainre 2008-ban vagy Mitt Romney-ra 2012-ben. Számos, különféle temperamentumú szakmunka, publicisztika és elemzés született ennek az eredménynek a feldolgozására, az ide vezető út és okok feltárására. Egyesek a régi keletű fehér evangéliumi félelmekre, hatalomvágyra és nosztalgiára vezetik vissza a történeteket, amelyek legfőbb célja a régi értékek visszaszerzését és helyreállítását szolgálta.³¹ Eszerint a kissé torzító, xenofób, intoleráns és az amerikai kivételességtudatot félreértő régi reflexek a 2016-os választások alkalmával is jól működtek, ezzel igyekezve profetikusan megidézni a reagani dicső múltat. Ehhez karakterében és személyében Trump hozta is a szükséges minimumot. Ennek a bármi áron megvalósítandó helyreállítási szemléletmódnak természetesen komoly motivációt jelentett a demokrata (liberális) Barack Obama két elnökségi ciklusa alatt tapasztalt tradicionális amerikai értékekben

²⁹ Michael McGough: Opinion: The Sleeper Issue in the Gay Wedding Cake Controversy. *Los Angeles Times*, 2015. augusztus 17.

³⁰ Rebecca Barrett-Fox: A King Cyrus President: How Donald Trump's Presidency Reasserts Conservative Christians' Right to Hegemony. *Humanity & Society*, 42. (2018), 4. 502–522.

³¹ Fea (2018): i. m.

bekövetkezett változás, főleg ami a fundamentalista tradicionális evangéliumnak tekintett család- és társadalomkép kapcsán történt. A demokrata elnökjelöltet, Hillary Clintont gyakorlatilag teljes mértékben azonosították Obama politikájával, és esetleges elnökségében elődje irányvonalának továbbvitelét látták. Az amerikai kultúrában és pszichében bekövetkezett kilengés visszabalanszírozása szempontjából Trump karcos, maszkulin karakterében – ha erkölcsében nem is – vélték felfedezni azt az erős embert, aki az evangéliumi identitás számára kardinális munkában – a perzsa Círus mai megtestesítőjeként, mint az amerikai történelemben sokan mások³² – támogatásuk fejében a segítségükre lehet.

Ugyanebben a küldetésben, de különböző karakterrel vett részt a Trump-adminisztráció másik két erős embere, Mike Pence alelnök és Mike Pompeo külügyminiszter. Az evangéliumi globális küldetés szétválaszthatatlan az USA Izrael-barát politikájától, amelyben több kisebb horderejű ügy mellett kiemelkedik kettő, amely ugyancsak a profetikus politikát erősíti. Az egyik az Egyesült Államok izraeli nagykövetségének Jeruzsálembe költöztetése 2017 végén, ezzel Izrael fővárosának ismerve el Jeruzsálemet. Ennek kiváltó oka és legfontosabb üzenete leginkább belpolitikai jellegű volt, éspedig az őt támogató evangéliumi (és konzervatív zsidó) közösség kielégítése az 1995 óta húzódó kongresszusi törvény megvalósítása révén.³³ Másik emblematisztikus külpolitikai ügy az Ábrahám-megállapodások (vagy -egyezmények: *The Abraham Accords*),³⁴ amelyek bizonyos szempontból a Trump-adminisztráció mögötti neokonzervatív, illetve evangéliumi világszemlélet mellett az elnök személyiségének és a geovallásos 21. századnak a lenyomatai.³⁵

Egy másik ok, amiért az evangéliumiak Trumpot támogatták, az államot és egyházat elválasztó falak mibenlétének rendezéséről szólt. Ez a kérdés bizonyos szempontból Jeffersonig vezethető vissza,³⁶ és az amerikai (keresztény) gyökereket és identitást érintő kérdésként feszül a demokrata és republikánus,

³² Hanne A. Trangerud: The American Cyrus: How an Ancient King Became a Political Tool for Voter Mobilization. *Religions*, 12. (2021), 5. 354.

³³ Hasbi Aswar: The U.S. Foreign Policy under Trump Administration to Recognize Jerusalem as the State Capital of Israel. *Nation State: Journal of International Studies*, 1. (2018), 2. 132–141.

³⁴ Szalai Máté – Wagner Péter: *Ábrahám-megállapodások. The Abraham Accords*. Külügyi és Külgazdasági Intézet, E-2020/84. 2020.

³⁵ Hae Won Jeong: The Abraham Accords and Religious Tolerance: Three Tales of Faith-Based Foreign-Policy Agenda Setting. *Middle East Policy*, 28. (2021), 1. 36–50.

³⁶ Daniel Dreisbach: *Thomas Jefferson and the Wall of Separation between Church and State*. New York – London, New York University Press, 2002.

a szekuláris és evangéliumi keresztény világszemlélet között. Az államot és egyházat elválasztó falak mibenlétének kérdése a második világháború után ismét igen élesen jelent meg az amerikai társadalomban, és a *Moral Majority* (Morális Többség) 1970-es évekbeli küzdelmét és stratégiáját (vagyis a politikai hatalom megszerzését) megidéző jelenségeként jelentkezett a kampányban. Ebben, nem meglepő módon, élen járt Jerry Falwell, Jr.,³⁷ aki 2020-ig töltötte be a Liberty University elnöki tisztségét. Ebből következik, hogy az evangéliumi keresztények egy része nemzetük morális karakterének a megőrzését a politikai hatalomtól és hatalomban látja biztosítotttnak, ezért szavazatával igyekszik ezt szavatolni. Erre a hozzáállásra a Biblia szövege mellett az egyháztörténet is számtalan példát prezentál, azonban gyakorlati haszna és Istentől való volta már nem áll vitán felül. Sőt – az igen magas részvételi arány és támogatás ellenére – Trump elnök (és vele együtt a példa nélküli támogatást élvező evangéliumiak) 2020-as veresége is kérdéseket vet fel.

Az evangéliumi mozgalom részéről elsöre nehezen érthető a Trumpnak nyújtott támogatás egy következő vetülete, amely a keresztény amerikai nemzet és protestáns nemzeti identitás aranykora megidézésének a nosztalgikus vágyából ered. A fragmentálódott poszt-*truth* buborékok közötti párbeszéd helyett egy letűnt kor visszaállításának anakronisztikus megvalósítása volt a cél, amely jól illeszkedett Trump MAGA (*make America great again*) szlogenjéhez és küldetéstudatához.³⁸ Ebben az öt dologban, a félelemben, az apokaliptikus világszemléletben és geopolitikai küldetéstudatban, a hatalom keresésében és a nosztalgiában foglalható össze az evangéliumiak támogatása Trump felé. Az információs társadalom komplexitásában, „posztigazság” világában könnyen válik az ember saját félelmeinek az áldozatává, ami meg is történt az evangéliumiak nagy tömegeivel is. A politikai hatalom megszerzése ebben a (neo-) törzsi berendezkedésben és fragmentált, plurális társadalomban a régi mechanizmusok alapján igen kiszámíthatatlan, ezért volt annyira kísértő az evangéliumiak számára a politikai hatalom megragadására az erős ember dilemma vállalása (érték- helyett érdekkpreferencia). Trump továbbá kecsegtető válasznak tűnt a kiszámíthatatlan

³⁷ Benjamin F. Hachten: *The Policy and Personal Motivations behind the Endorsement of Donald Trump by Four Evangelical Endorsers*. College of Arts & Sciences Senior Honors Theses. Paper 146. 2017.

³⁸ Andrew L. Whitehead – Samuel L. Perry – Joseph O. Baker: *Make America Christian Again: Christian Nationalism and Voting for Donald Trump in the 2016 Presidential Election*. *Sociology of Religion*, 79. (2018), 2. 147–171.

világrendi átalakulásra a profetikus/apokaliptikus narratíva előmozdításának és a protestáns hagyaték kiteljesítésének ígéretével.

Trendek és kontextus

Nem túl hálás feladat a jövőbeli kilátásokról állást foglalni, mégis, a trendkutatás módszertanát alapul véve le lehet vonni hasznos következtetéseket. Igaz ez a globális és korszakos jelenségek vizsgálatakor, mint amilyen a poszt-truth korszak és az információs társadalom, de ugyanúgy igaz ez az amerikai vallásosság egészére is, mint annak egyik meghatározó ágára, az amerikai evangéliumi mozgalomra. A második világháború óta az egyik legfigyelemreméltóbb mozgás és mozgósítás a konzervatív keresztények között következett be. Az 1960-as évek kulturális forradalmára és társadalmi átalakulására adott válaszreakcióként értelmezhetjük, hogy a *New Christian Right* (új keresztény jobboldal) az evangéliumi hívőkkel együtt az évszázad utolsó évtizedeire közös nevezőre jutottak, és az 1980-as évektől a republikánusok legösszetartóbb erejévé váltak. 1990 és 2015 között amerikai összehasonlításban egy számjegyről 20 százalékosra nőtt az úgynevezett semmilyen vallási hovatartozással rendelkezők száma, és ez a trend leginkább az Y generációt (*millennials*) érintette. Bizonyos prognózisok alapján, ha az őket követő Z generáció tagjai is követik elődeik példáját, akkor hamarosan az amerikaiak egyharmada a vallási hovatartozás nélküliek közé fog tartozni. Ez azonban egyáltalán nem jelent vallástalan világképet. Sőt ennek az ellenkezője az igaz. Ha semmilyen más spirituális irányzathoz nem is tartoznának, az átlag amerikaiak igenis hisznek az amerikai nemzeti vallásban (*American Creed*) és identitásban, amely sok szálon összefonódik az Egyesült Államok protestáns gyökereivel és annak legfrissebb irányzatával, az evangéliumi mozgalommal. Másik jól követhető minta, hogy az amerikai fiatalok előszeretettel járnak nagyszüleik nyomdokában. Vagyis az 1950-es évek technikai és társadalmi átalakulásában kultúrforradalomként kibontakozó evangéliumi mozgalom (amely társadalmilag mérsékelt liberális, teológiailag konzervatív) jó mintát jelent a negyedik technikai és információs forradalom bennszülöttjeinek, viszont a politikai teológia helyett inkább a profetikus politika veszi át a szerepet.³⁹ Ezt a trendet

³⁹ Eliza Griswold: Millennial Evangelicals Diverge from Their Parents' Beliefs. *The New Yorker*, 2018. augusztus 27.

jól illusztrálja, hogy a szekularizációs tézis atyjaként ismert Peter Berger is, megkövetve saját magát, most már inkább a vallás újabb térhódítását vetíti előre az új évezredre.⁴⁰

Egy másik kulcsjelenség, amellyel végigkísérhetjük az evangéliumi mozgalom kibontakozásának szakaszait, az individualizmus térhódítása. Ma már a nem személyes döntésen alapuló (hanem örökölt, beleszületett) és a pillanatnyi preferenciát nélkülöző identitás vajmi kevésbé tud releváns lenni a fogyasztói társadalom szülte plurális mentalitású egyének számára. Ez igaz a hozzávetőlegesen 80 milliós evangéliumi közösségre is, amelyben az egyének szája íze szerint igen változatos és megosztott képet kapunk. A kemény magot továbbra is a konzervatív fehér evangéliumiak adják, de letűnt dominanciájukat egyre árnyalják az afroamerikai közösségek, az újjászületett római katolikusok, a karizmatikus spanyol ajkúak stb. Talán a legkisebb közös nevező (egyben a legnagyobb közös többszörös) az evangélium személyes, életet újjászülő, konzervatív biblikusságon nyugvó valóságának az elismerése és az abból fakadó közösségtudat. Ebből a szempontból a 21. századra úgy tűnhet, hogy ez az evangéliumi nagysátor lassan eléri kiterjesztettségének határait, amely ugyanakkor az individualizálódása által elveszíti kollektív megkülönböztető jegyeit.

Az ARIS (*American religious identification survey* – amerikai vallásiidentitás-felmérés) az egyik leghosszabb ideig folytatólagosan végzett (1990, 2001, 2008) ilyen jellegű felmérés.⁴¹ A kutatás módszertanából következően számszerűen meg lehet különböztetni a magukat felekezethez tartozónak valló és független evangéliumi hívők arányát. Az ARIS 2008-as jelentése szerint a felnőtt amerikai lakosság 34 százaléka, valamint az amerikai keresztények 45 százaléka vallja magát újjászületett vagy evangéliumi kereszténynek. Vagyis, míg a második világháború után csupán az amerikai protestánsok egyharmada vallotta magát újjászületettnek, addig az újjászületettek száma mára a keresztények több mint a felét teszi ki, továbbá majd minden felekezetben megtalálhatók.

Eszerint három világos trend rajzolódik ki az adatokból. Az egyik szorosan összefügg a másik kettővel, éspedig a fővonalas protestánsok számának erős csökkenése egyszerre növelte úgy a felekezethez tartozó evangéliumiak, mint

⁴⁰ Rhys Williams: *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics. Sociology of Religion*, 62. (2001), 1. 131–132.

⁴¹ Candy Gunther Brown – Mark Silk (szerk.): *The Future of Evangelicalism in America*. New York, Columbia University Press, 2016. 2.

a függetlenek létszámát.⁴² Demográfiai szempontból is megállapítható, hogy az evangéliumi mozgalom közel megegyezik az amerikai társadalom összetételével: 53 százalékuk nő, míg életkoruk alapján 18–29 év között 12 százalék, 30–49 év között 38 százalék, 50–69 év között 30 százalék, és 70 éves kor felett 12 százalék. Több mint 75 százalékuk rendelkezik érettségivel, és 19 százalékuk felsőfokú végzettséggel. 57 százaléka az evangéliumiaknak házas, 10 százaléka elvált, 8 százaléka özvegy, és 18 százaléka soha nem volt házas. Bevételeik szerint is teljesen lefedik a társadalmi szórást. Jelentős részük (14 százalék) 50–75 ezer dollár között keres, és 76 százalékuk saját otthonnal rendelkezik. Ebből világosan látszik, hogy az evangéliumi mozgalom a teljes amerikai társadalmi szövet része, és hogy az amerikai kereszténység egyre inkább evangéliumizálódik, ami egyben a patrióta, amerikai nemzeti vallási identitást is erősíti.⁴³

A vallási hovatartozása szerint a Pew Research alapján önmagát egyik kategóriába sem (*none*) soroló amerikaiak aránya a 2007-es 16 százalékról 2014-re 23 százalékra nőtt. Ugyanezen időszakban az USA keresztény népessége 78-ról 71 százalékra esett, ugyanakkor az evangéliumiak száma csupán kevesebb, mint 1 százalékot csökkent (26,3-ról, 25,4 százalékra), miközben a protestánsok közötti részarányuk 51-ről 55 százalékra nőtt. Másik érdekesség, hogy mindkét (ARIS, Pew) felmérés azt igazolta, hogy míg azok közül, akik evangéliumi családban nőttek fel, csupán 8 százalék az, aki nem vallja magát evangéliuminak, addig a nem evangéliumi háttérből jövők 10 százaléka tér át. Így a 2014-es Pew Research becslése szerint 64 millió fő a magát evangéliuminak valló felnőtt szerte az Egyesült Államokban.⁴⁴ Ezzel szemben a fővonalas protestánsok létszáma már az 1960-as évektől csökkenni kezdett, aminek üteme a 21. században gyorsult fel igazán. Példának okáért a 19. századi evangelizáció motorjaiként ismertté vált metodisták 1964 és 2012 között 4,5 millióval fogyatkoztak meg.⁴⁵ A presbiteriánus egyház 2000 és 2012 között elvesztette tagjainak 20 százalékát, és az adatok alapján úgy tűnik, hogy ezeknek java része átpártolt az evangéliumiakhoz.⁴⁶ Ugyanakkor a növekedésnek olyan természetes előidézői is vannak, mint

⁴² Brown–Silk (2016): i. m. 4.

⁴³ Stephen Backhouse: Patriotism as Religion. In Mitja Sardoč (szerk.): *Handbook of Patriotism*. Springer, 2020. 855–871.

⁴⁴ Pew Research Center: *America's Changing Religious Landscape*. 2015. május 12.

⁴⁵ Michael Gryboski: United Methodist Church Continues to Decline in America, but Gains in Africa. *CP Church and Ministries*, 2012. augusztus 3.

⁴⁶ Brown–Silk (2016): i. m. 7.

az evangéliumiak közötti magasabb születésszám, és a mozgalomra jellemző erőteljes mozgósító, evangelizációs és aktivista hozzáállás.

Több jelenkori evangéliumi irányzat fundamentalistán ragaszkodik ahhoz, hogy az Egyesült Államok keresztény értékekre épült (új Jeruzsálem⁴⁷), s emiatt, ha rajtuk múlna, egyfajta protestáns teokráciát vezetnének be. Ha a zarándok-
atyákra is alapító őssökként tekintünk, akkor van némi igazság az érveikben. A puritán, új-angliai alkotmányban kifejezésre juttatták istenhitüket, és elkötelezték magukat arra, hogy keresztény országot, hegyen épített várost emelnek. Ez a küldetéstudat pedig a 21. századra nemhogy alábbhagyna, hanem az evangéliumi keresztények által elért szinten és pozíciókból történelmi lehetőség előtt állhat. A puritánok leszármazottai Isten által jóváhagyott erkölcsi alapelvek mentén szerették volna egyesíteni a nemzetet. Úgy vélték, a vallási hierarchia és a politikai autokrácia kéz a kézben járnak. E romantikus (vagy neopuritán) narratíva szerint az amerikai nemzeti identitás a szabadság folyamatos fejlődésének a betetőzése. Ebben egy nagy változás, hogy habár még mindig az evangéliumiak 86 százaléka szegregált közösség, az evangéliumi identitás – az előző évszázadra jellemző – fehér bőrszínű jellege kezd egyre inkább fellazulni, és adott esetben meg is szűnik. Ez a feketékhez, ázsiaiakhoz és egyre nagyobb számban latinókhoz köthető színesedés magával hozza az érintett társadalmi és etnikai csoportok egyéb sajátosságainak az evangéliumi identitásba, kultúrába, politikai nézetbe és gyakorlatba történő beszüremkedését.⁴⁸ Egyesek, akik inkább a kiüresedett politikai jelleget értik az evangéliumi jelző alatt, ebben már egyenesen az evangéliumi lét és identitás megszűnését,⁴⁹ esetleg értelmetlenségét⁵⁰ látják, netán újraértelmezését.⁵¹ Amíg mások, akik inkább teológiai szempontból (újjászületésben hívó, biblikus alapokon álló, Krisztus-központú közösségként) közelítenek a mozgalomhoz, inkább az új utakat vagy a politikai közepet keresik.⁵² Bizonyos értelemben mindkét tábornak igaza van, ugyanis egzakt felekezeti hovatartozás hiányában az evangéliumi identitás Bebbington nyomán leginkább

⁴⁷ Ryan S. Gardner: *A History of the Concepts of Zion and New Jerusalem in America from Early Colonialism to 1835 with a Comparison to the Teachings of the Prophet Joseph Smith*. Theses and Dissertations. 4706. 2002.

⁴⁸ Robert P. Jones: *The End of White Christian America*. New York, Simon & Schuster, 2016.

⁴⁹ Labberton (2018): i. m.

⁵⁰ Alan Jacobs: *Evangelical Has Lost Its Meaning*. *The Atlantic*, 2019. szeptember 22.

⁵¹ David E. Fitch: *The End of Evangelicalism? Discerning a New Faithfulness for Mission: Towards an Evangelical Political Theology*. Eugene, Oregon, Cascade Books, 2011.

⁵² Gushee (2007): i. m.

négy kritériumban ragadható meg: 1. megtérés (újjászületés); 2. biblikusság; 3. keresztközpontúság és 4. aktivizmus.⁵³ A fővonalas protestánsokkal szemben az evangéliumiak 42 : 85 százalék arányban egy konkrét közösséghez tartoznak; 70 : 93 százalékban hisznek abban, hogy a Biblia Isten beszéde; 40 : 73 százalékban heti rendszerességgel olvassák a Bibliájukat. Ez az aránypár Jézus Krisztusba mint egyedüli üdvözítőbe vetett hit alapján 58 : 92 százalékos, a konkrét hitüknek a megosztása szempontjából 38 : 69 százalékos.⁵⁴ Természetes, hogy ezek a vonások társadalmi, politikai aktivitásukban is markánsan meg fognak jelenni.

Posztszekuláris, poszt-truth, posztevangéliumi (?)

A 21. századra az evangéliumi mozgalom megkerülhetetlen hovatarozás-érzést közvetítő szubkulturális közösség lett, amely meghatározó vonását adja az amerikai társadalom és kultúra mellett a globális neoprotestáns/újkereszténységnek is. Ez a hitvilág és világkép bibliaalapú, vállalkozó szemléletű, populista, kozmopolita, voluntarista, pragmatikus, és rugalmasan adaptív a tömegkultúra mozgására. Leginkább a megagyülekezetek (*megachurch*), valamint a felekezetfüggetlen egyházi missziók (*nondenominational parachurch ministries*) és azok vezetői, lelkipásztorai adják a mozgalom arcát. Ezekből a – régi hagyománnyal bíró protestáns – vonásokból következik, hogy a jövő vallásos életét az evangéliumi közösségek kísérletező attitűdje fogja meghatározni. A kísérletezés néhány ilyen kiemelt területe a hitélet, a gyülekezeti munka, valamint a szervezet és egyházvezetés lesz (*doing church*). Ehhez fog kapcsolódni a társadalmi tudatosság (*social awareness*) erősítése, kiváltképp az evangéliumi kereszténység globális kontextusbeli növekvő jelentőségére tekintettel.

Spiritualitás szempontjából az evangéliumi vallásosság napjainkra jól kivethetően fiatalos, illetve ifjúságorientált. Még tömegbázisú hierarchiában működik a közösségi élet, de egyre jellemzőbb rá a pünkösdi jellegű érzelmi túlfűtöttség és profetikusság.⁵⁵ Ennek egyik velejárója a dicsőítés és imádás (*praise and worship*) által közösségi szinten Isten közvetlen jelenlétében megélt, de mégis

⁵³ David W. Bebbington: *Evangelicalism in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s*. London–Boston, Unwin Hyman, 1989. 2–17.

⁵⁴ Brown (2016): i. m. 7.

⁵⁵ Donald E. Miller – Kimon H. Sargeant – Richard Flory: *Spirit and Power: The Growth and Global Impact of Pentecostalism*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 259–296.

személyes szükségekre választ kereső, valamint individualista élményliturgia. A jövőre vonatkozóan az evangéliumi mozgalom új generációja a létszámában globálisan növekvő pünkösdebbséggel,⁵⁶ illetve karizmatikusabb hitgyakorlatok és közösségi élet behatása révén magához fog ölelni új liturgikus gyakorlatokat (és teológiát). A változás egyik meghatározó iránya az új, eddig nem létező vagy az élet teljesen más területén használt technológiák, eljárások és információs társadalmi folyamatok becsatornázása révén fog létrejönni. Példának okáért az elektronikus egyházat⁵⁷ mára lassan már felváltotta a digitális egyház (új médiaplatformok), illetve küszöbön a kiberegyház (AI, transzhumanizmus stb.),⁵⁸ ami a hitélet teljesen új dimenzióját fogja jelenteni. A spiritualitás másik fejlődési iránya pedig a hagyományos, de globálisan mégis különböző egyházi tradícióknak a neoprotestáns globalizálódásából eredő újrafelfedezése, újrahasznosítása (*recycling*). Mindennek pedig egyik legfontosabb célja a protestáns régmúlta visszatekintő személyes, szívbeli megtérés előmozdítása a ma és holnap embere számára.

Az evangéliumi hitélet és gyakorlat gazdagodása hatással van/lesz a teológiára is. Ennek egyik alapja nagy valószínűséggel a biblikusság (a Biblia Isten tökéletes, változhatatlan beszéde) lesz. Azonban a sokszínű individualista élményliturgia és poszt-*truth* gondolkodásmód, valamint az infotechnológia térhódítása a nagybetűs teológiát sem fogja elkerülni. Az egyre növekvő szofisztikált teológiai változatosság együtt fog járni a konszenzus hiányával. Vagyis abban egyet fognak érteni, hogy a Szentírás egy és kikezdetlen, de azzal, hogy mit is jelent, mit üzen, és kinek van joga doktrinális határokat és kereteket húzni, már nem. Ennek egyik következménye – ami a poszt-*truth* társadalomra általánosan jellemző – a tekintély erodálódása és válsága. Ebből következik, hogy evangéliumi teológia helyett evangéliumi (jelentsen ez bármit is) hálózati csomópontok teológiája lesz, amelynek súlya és dominanciája a bibliai kijelentés világossága mellett sok egyéb tényezőtől (politika, gazdaság, tömegbázis, marketing, kapcsolatok stb.) is függeni fog.

A tekintélynek ezt a poszt-*truth* válságát igyekszik áthidalni a hálózatalmélet dinamikáját követő (neo-) törzsi társadalom politikai érdek és érték kapcsolati viszonyrendszere. Politikai értelemben, annak dacára, hogy az evangéliumi

⁵⁶ Simon Coleman – Rosalind I. J. Hackett – Joel Robbins: *The Anthropology of Global Pentecostalism and Evangelicalism*. New York, New York University Press, 2015.

⁵⁷ Ben Armstrong: *The Electric Church*. Nashville, Thomas Nelson, 1979.

⁵⁸ Yuval Noah Harari: *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*. Random House, 2016.

identitás szinte összeforrott a vallásos jobboldallal (*religious right*), valamint a keresztény konzervatív republikánus világgal, mégis társadalmi kérdésekben már az 1950-es évektől jellemző volt rá a mérsékelt liberalizmus. Ugyanígy azonban az evangéliumi szociálisan érzékeny baloldaliságnak is megvan a történeti gyökere a mozgalmon belül.⁵⁹ Ebből a jövőre feltételezhetően – ahogy a spiritualizmus és teológia kapcsán is már láttuk – a politikai dogmatizmus és pártpolitikai elköteleződések erodálódása várható, míg a praxis szempontjából egy szélesedő politikai spektrumon fog megjelenni az evangéliumi küldetéstudat, a rövid távú érdekek és a hosszú távú értékek, ami leginkább az aktuális törzsfőkhöz és azok csomóponti súlyához fog kötődni, ahogy ezt láttuk a Trump-jelenség kapcsán. A megváltozott posztszekuláris, poszt-*truth* és hálózatos, illetve információs társadalmi rend és struktúra 21. századi megértése nélkül, mindezeket a jelenségeket szélsőséges és sarkos (rasszizmus,⁶⁰ politikai mozgalom⁶¹ stb.) megfogalmazásban lehet értelmezni csupán, habár figyelembe véve a protestáns gyökereket és sokszínű evangéliumi hagyatékot, a kép ennél árnyaltabb.

Összefoglalás (itt tartunk)

A 21. század társadalmi, politikai kihívásai mellett az evangéliumi mozgalom törekvéseit tovább rétegezi maga az a tény, hogy az elmúlt 120 év amerikai vallási története jelentősen összeforrt az USA világhatalmi kibontakozásával, majd kicsúcsosodott az unipoláris pillanatban. Ennek eredményeképpen a fehér evangéliumi mozgalomnak tekintett evangéliumi (újjászületett, biblikus, aktivista) identitás globálisan is egyre nagyobb dominanciára tett szert, amely napjainkra komolyan visszahatott a mozgalom Egyesült Államokon belüli vonásaira. A jelentősen növekvő amerikai latino és ázsiai evangéliumiak létszáma – a mozgalom etnikai-demográfiai kihívások kezelésében vitathatatlan alulteljesítő intézményrendszere ellenére – magában hordozza az evangéliumi kereszténység megújulásának a lehetőségeit.

⁵⁹ David R. Swartz: *Moral Minority: The Evangelical Left in an Age of Conservatism*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2012.

⁶⁰ Anthea Butler: *White Evangelical Racism: The Politics of Morality in America*. Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2021.

⁶¹ Katherine Stewart: *The Power Worshipers: Inside the Dangerous Rise of Religious Nationalism*. New York, Bloomsbury Publishing, 2020.

Mindezeket egybevetve elmondható, hogy a 21. századi poszt-truth, poszt-szekuláris információs és hálózatos társadalmi berendezkedésben az amerikai evangéliumi mozgalom trendjei alapján, korszakokon átívelően meghatározó a biblikussága, még ha annak értelmezése viták tárgyát is fogja szolgáltatni. Ebből eredően a felekezetenélküliség tovább fog erősödni, és a felekezeti hovatartozás helyett inkább a nagy tömegvonzású hálózaticsomópont-személyek lesznek meghatározók. A társadalmi tömegtámogatás/popularitás, a pümkösi jelleg, a globalizálódás és az ezekkel együtt járó etnikai diverzifikálódás miatt feltételezhetően politikai átstrukturálódásra is sor fog kerülni a generációs váltások kapcsán. Ugyanakkor a kiszámíthatatlan kihívások sokasága ellenére az amerikai evangéliumi mozgalom velünk fog maradni – még ha nem is úgy, ahogy az elmúlt hetven évben megismertük, hanem inkább úgy, ahogy a transzatlanti korszak kezdetétől folyamatában láttuk/látjuk –, és meghatározója lesz nemcsak az amerikai történelemnek, hanem az egész globális kereszténységnek és azon keresztül az új, 21. századi geovallásos világrendnek is.

Az állam-egyház szétválasztásának kérdése és a „jeffersoni falon” (*wall of separation*) túli lehetőségek firtatása önmagukban is időzített bombaként ketyegnek az amerikai társadalmon belül. Ebben a posztszekuláris új világrendben a többségi psziché részévé vált apokaliptikus narratívák (például millennializmus vagy Mars-kolónia) ugyanúgy döntőek lehetnek nemcsak a bel-, hanem a külpolitikai kérdésekre adott válaszokban is. Az új évezred lázas bizonytalansága megágyazhat a sci-fibe illő, a világvégéről konkrét menetrenddel rendelkező evangéliumi keresztények radikalizálódásának. Ehhez pedig, mivel az evangéliumi tradíció nem a 20. századi politikai aktivitással kezdődött, hanem már korábban is jelen volt az amerikai társadalomban, és több ponton kapcsolódik a törzsi szellemiséghez, igyekezni is fognak politikai tőkét szerezni.

A társadalmi, vallási, ideológiai (neo-) törzsek sokszínűsége, az USA kötött kormányzati szerkezetével és berendezkedésével együtt adja az amerikai jövőképek komplexitását. Az Egyesült Államok továbbra is a nyugati világ egyik legvallásosabb, ugyanakkor legmodernebb állama, amely még mindig globális hatalommal és ambíciókkal rendelkezik, és amelyben benne van az elmúlt négyszáz év öröksége. Ennek az örökségnek része a puritán ortodox kereszténység legkonzervatívabb formái mellett a posztmodern szekularizmus olyan szélsőséges megnyilvánulása is, mint például az individualista libertarianizmus, a liberális vadkapitalizmus vagy a tudomány és technológia új vallása, a dataizmus.⁶²

⁶² Harari (2016): i. m. 372–402.

A legtöbb trendkutató egyetért abban, hogy bár az amerikai jövő teljesen nyitott, azonban elképzelhetetlen az evangéliumi hatás és karakter nélkül. A 21. századi evangéliumi karakter nem egy felekezet, nem is egy koherens keresztény tradíció, hanem leginkább egy igen összetett és fluid mozgalom, biblikus társadalmi törzsek plurális identitása, amelynek az egyik legmeghatározóbb vonása a kereszténység megújításának a szándéka és a (neo-) protestáns küldetéstudat beteljesítése. Ennek ellenére, ahogy a múltban sem, úgy valószínűsíthető, hogy a jövőben sem egy konkrét társadalmi irányzat vagy tradíció víziója szerint kell az amerikai folytatást elképzelni, hanem inkább a meglévők metszetében, okos dinamikájában, amelyben maga a (neo-) evangéliumi tradíció komoly erőforrásokkal és tartalékokkal rendelkezik. Mi több ezt a közös metszetet politikai oldaltól függetlenül egy evangéliumi (jót váró) jövőkép jellemzi, amely töretlenül hisz az amerikai nemzet nagyságában és küldetéstudatában. Ez az amerikai nemzeti minimum teszi a 21. századi törzsi polémiákat termékennyé.

Felhasznált irodalom

- Agnew, John: Religion and Geopolitics. *Geopolitics*, 11. (2006), 2. 183–191. Online: <https://doi.org/10.1080/14650040600598619>
- Armstrong, Ben: *The Electric Church*. Nashville, Thomas Nelson, 1979.
- Aswar, Hasbi: The U.S. Foreign Policy under Trump Administration to Recognize Jerusalem as the State Capital of Israel. *Nation State: Journal of International Studies*, 1. (2018), 2. 132–141. Online: <https://doi.org/10.24076/NSJIS.2018v1i2.136>
- Atwater Deborah F.: Senator Barack Obama: The Rhetoric of Hope and the American Dream. *Journal of Black Studies*, 38. (2007), 2. 121–129. Online: <https://doi.org/10.1177/0021934707305431>.
- Backhouse, Stephen: Patriotism as Religion. In Mitja Sardoč (szerk.): *Handbook of Patriotism*. Springer, 2020. 855–871. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-54484-7_1
- Barrett-Fox, Rebecca: A King Cyrus President: How Donald Trump’s Presidency Reasserts Conservative Christians’ Right to Hegemony. *Humanity & Society*, 42. (2018), 4. 502–522. Online: <https://doi.org/10.1177/0160597618802644>
- Bebbington, David W.: *Evangelicalism in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s*. London–Boston, Unwin Hyman, 1989.
- Berényi György: A vallási és biztonsági trendek vitás geopolitikai kérdései. In Baráth Noémi Emőke et al. (szerk.): *A haza szolgálatában. Konferenciakötet 2020*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2021. 84–94.

- Binhong, Shao (szerk.): *China under Xi Jinping. Its Economic Challenges and Foreign Policy Initiatives*. Leiden, Brill, 2015. Online: <https://doi.org/10.1163/9789004291645>
- Brown, Candy Gunther – Mark Silk (szerk.): *The Future of Evangelicalism in America*. New York, Columbia University Press, 2016. Online: <https://doi.org/10.7312/browl7610>
- Butler, Anthea: *White Evangelical Racism: The Politics of Morality in America*. Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2021. Oline: <https://doi.org/10.5149/northcarolina/9781469661179.001.0001>
- Coleman, Simon – Rosalind I. J. Hackett – Joel Robbins: *The Anthropology of Global Pentecostalism and Evangelicalism*. New York, New York University Press, 2015.
- Dijkink, Gertjan: When Geopolitics and Religion Fuse: A Historical Perspective. *Geopolitics*, 11. (2006), 2. 192–208. Online: <https://doi.org/10.1080/14650040600598403>
- Dreisbach, Daniel: *Thomas Jefferson and the Wall of Separation between Church and State*. New York – London, New York University Press, 2002. Online: <https://doi.org/10.18574/9780814785324>
- Fitch, David E.: *The End of Evangelicalism? Discerning a New Faithfulness for Mission: Towards an Evangelical Political Theology*. Eugene, Oregon, Cascade Books, 2011.
- Fea, John: *Believe Me: The Evangelical Road to Donald Trump*. Grand Rapids, Eerdmans, 2018.
- Gardner, Ryan S.: *A History of the Concepts of Zion and New Jerusalem in America from Early Colonialism to 1835 with a Comparison to the Teachings of the Prophet Joseph Smith*. Theses and Dissertations. 4706. 2002.
- Gryboski, Michael: United Methodist Church Continues to Decline in America, but Gains in Africa. *CP Church and Ministries*, 2012. augusztus 3. Online: www.christianpost.com/news/united-methodist-church-continues-to-decline-in-america-but-gains-in-africa.html
- Griswold, Eliza: Millennial Evangelicals Diverge from Their Parents' Beliefs. *The New Yorker*, 2018. augusztus 27. Online: www.newyorker.com/news/on-religion/millennial-evangelicals-diverge-from-their-parents-beliefs
- Gushee, David P.: *The Future of Faith in American Politics: The Public Witness of the Evangelical Center*. Waco, Texas, Baylor University Press, 2007.
- Hachten, Benjamin F.: *The Policy and Personal Motivations behind the Endorsement of Donald Trump by Four Evangelical Endorsers*. College of Arts & Sciences Senior Honors Theses. Paper 146. 2017. Online: <http://doi.org/10.18297/honors/146>
- Harari, Yuval Noah: *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*. Random House, 2016.
- Haynes, Jeffrey: *An Introduction to International Relations and Religion*. London, Routledge, 2013. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315833026>

- Huntington, Samuel P. – Steve Dunn: *Who are We?: The Challenges to America's National Identity*. New York, Simon & Schuster, 2004.
- Jacobs, Alan: Evangelical Has Lost Its Meaning. *The Atlantic*, 2019. szeptember 22. Online: www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/09/the-end-of-evangelical/598423/
- Jeong, Hae Won: The Abraham Accords and Religious Tolerance: Three Tales of Faith-Based Foreign-Policy Agenda Setting. *Middle East Policy*, 28. (2021), 1. 36–50. Online: <https://doi.org/10.1111/mepo.12540>
- Jones, Robert P.: *The End of White Christian America*. New York, Simon & Schuster, 2016.
- Jones, Robert P. – Daniel Cox: President Barack Obama and His Faith. In Mark J. Rozell – Gleaves Whitney (szerk.): *Religion and the American Presidency. The Evolving American Presidency*. Cham, Palgrave Macmillan, 2018. 261–284. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-62175-3_13
- Labberton, Mark (szerk.): *Still Evangelical? Ten Insiders Reconsider Political, Social, and Theological Meaning*. Downers Grove, IVP Books, 2018.
- Maffesoli, Michel: *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London, SAGE, 1995. Online: <https://doi.org/10.4135/9781446222133>
- Maffesoli, Michel: From Society to Tribal Communities. *The Sociological Review*, 64. (2016), 4. 739–747. Online: <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12434>
- McGough, Michael: Opinion: The Sleeper Issue in the Gay Wedding Cake Controversy. *Los Angeles Times*, 2015. augusztus 17. Online: www.latimes.com/opinion/opinion-la/la-ol-gay-marriage-wedding-cakes-courts-20150817-story.html
- Miller, Donald E. – Kimon H. Sargeant – Richard Flory: *Spirit and Power: The Growth and Global Impact of Pentecostalism*. Oxford, Oxford University Press, 2013. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199920570.001.0001>
- Neal, Adria: *Obergefell v. Hodges and Support for Same-sex Marriage: Changes in National and State Public Opinion*. College of Arts & Sciences Senior Honors Theses. Paper 101. 2016.
- Nyroos, Lari: Religeopolitics: Dissident Geopolitics and the ‘Fundamentalism’ of Hamas and Kach. *Geopolitics*, 6. (2001), 3. 135–157. Online: <https://doi.org/10.1080/14650040108407732>
- Parlett, Martin A.: *Demonizing a President: The “Foreignization” of Barack Obama*. Santa Barbara, ABC-CLIO, 2014.
- Pew Research Center: *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050*. 2015. április 2. Online: www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/

- Pew Research Center: *America's Changing Religious Landscape*. 2015. május 12. Online: www.pewforum.org/2015/05/12/americas-changing-religious-landscape/
- Phillips, Timothy: Modernity, Postmodernity, and an Evolving Spirituality. *Review & Expositor*, 115. (2018), 3. 329–350. Online: <https://doi.org/10.1177/0034637318789627>
- Robertson, Pat: *The New World Order*. Dallas, Word Pub., 1991.
- Rogers, Robin – Peter G. Heltzel: The New Evangelical Politics. *Society*, 45. (2008), 5. 412–414. Online: <https://doi.org/10.1007/s12115-008-9121-5>
- Schutte, Giorgio Romano: The Challenge to US Hegemony and the “Gilpin Dilemma”. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 64. (2021), 1. Online: <https://doi.org/10.1590/0034-7329202100104>
- Seiple, Robert A. – Dennis R. Hoover (szerk.): *Religion and Security: The New Nexus in International Relations*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2004.
- Stewart, Katherine: *The Power Worshipers: Inside the Dangerous Rise of Religious Nationalism*. New York, Bloomsbury Publishing, 2020.
- Swartz, David R.: *Moral Minority: The Evangelical Left in an Age of Conservatism*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2012. Online: <https://doi.org/10.9783/9780812207682>
- Suskind, Ron: Faith, Certainty and the Presidency of George W. Bush. *The New York Times*, 2004. október 17. Online: www.nytimes.com/2004/10/17/magazine/faith-certainty-and-the-presidency-of-george-w-bush.html
- Szalai Máté – Wagner Péter: *Ábrahám-megállapodások. The Abraham Accords. Külügyi és Külgazdasági Intézet*, E-2020/84. 2020. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2020.84>
- Toft, Monica. D. – Daniel Philpott – Timothy S. Shah: *God's Century: Resurgent Religion*. New York, W. W. Norton & Co., 2011.
- Trangerud, Hanne A.: The American Cyrus: How an Ancient King Became a Political Tool for Voter Mobilization. *Religions*, 12. (2021), 5. 354. Online: <https://doi.org/10.3390/rel12050354>
- Whitehead, Andrew L. – Samuel L. Perry – Joseph O. Baker: Make America Christian Again: Christian Nationalism and Voting for Donald Trump in the 2016 Presidential Election. *Sociology of Religion*, 79. (2018), 2. 147–171. Online: <https://doi.org/10.1093/socrel/srx070>
- Williams, Rhys: The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics. *Sociology of Religion*, 62. (2001), 1. 131–132. Online: <https://doi.org/10.2307/3712234>